

LUTZ C. KLEVEMAN

Σμύρνη

Ταξίδι στον χρόνο

Σμύρνη

Ταξίδι στον χρόνο

ΣΕΙΡΑ: ΙΣΤΟΡΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΕΙΡΑΣ: Μάρκος Καρασαρίνης

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Σμύρνη. Ταξίδι στον χρόνο**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: Smyrna in Flammen

Από τις Εκδόσεις Aufbau, Βερολίνο 2022

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: Lutz C. Kleveman

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Δέσποινα Κανελλοπούλου

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Ηρακλής Καρελίδης και Μαριάνθη Κιουρτσόγλου

ΣΥΝΘΕΣΗ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Βίκυ Αυδή

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ραλλού Ρουχωτά

Πρώτη έκδοση: Απρίλιος 2022

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-4419-2

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-4420-8

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής αδείας του εκδότη κατά οποιονδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.	PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.
<i>Από το 1979</i>	<i>Publishers since 1979</i>
Έδρα:	Head Office:
Τατοΐου 121, 144 52 Μεταμόρφωση	121, Tatoiou Str., 144 52 Metamorfossi, Greece
Βιβλιοπωλείο:	Bookstore:
Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα	13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece
Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550	Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr
www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

LUTZ C. KLEVEMAN

Σμύρνη

Ταξίδι στον χρόνο

Μετάφραση: Δέσποινα Κανελλοπούλου

Στη Μαρία, την Μπουρτζού και τη Σάντρα

«Όπως, αν τύχει
και μπεις μια νύχτα
στην πολιτεία που σ' ανάθρεψε
κι έπειτα συθέμελη τη χάλασαν και την ξαναχτίσαν
και παλεύεις να μετακινήσεις άλλους καιρούς
για να ξαναβρεθείς...»

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ, *Μέρος Ε΄*,
1 Γενάρη 1945 – 19 Απρίλη 1951

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΤΑ ΦΩΤΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ανάβουν σιγά σιγά.

Ο ήλιος μόλις έχει δύσει, βάφοντας τα λιγοστά σύννεφα κατακόκκινα. Στο βάθος διακρίνονται τα βουνά της Πελοποννήσου.

Εδώ και λίγους μήνες έχω εγκατασταθεί στο ξενοδοχείο Cavo D'oro, που μου φάνηκε ιδιαίτερα κατάλληλο μέρος για να γράψω αυτό το βιβλίο· το δωμάτιό μου έχει θέα στο αχανές λιμάνι του Πειραιά και στα πλοία που πηγαινοέρχονται στο Αιγαίο.

Το Cavo D'oro έχει δει και καλύτερες μέρες· η σάλα του είναι μια χρονομηχανή που σε ταξιδεύει στα τέλη της δεκαετίας του '60: ξύλινοι τηλεφωνικοί θάλαμοι, παλιακά σταχτοδοχεία στα τραπέζια, ελαιογραφίες με ναυμαχίες στους τοίχους, και μια «βασιλική γωνιά», όπου κρέμονται πορτρέτα των βασιλέων της Ελλάδας.

Τα «περασμένα μεγαλεία μας», όπως τα αποκαλεί ο διευθυντής του ξενοδοχείου, ο Γιώργος, που ενίοτε τα ψεκάζει και με λίγο άρωμα.

Δεν έχουν απομείνει πολλοί πελάτες. Μέχρι και μερικοί από τους μόνιμους ενοίκους έχουν αποχωρήσει πλέον από το ξενοδοχείο. Ακόμα και τη γειτόνισσά μου, μια συνταξιοδοτημένη ιερόδουλη, έχω να τη δω αρκετές μέρες.

Η πανδημία έχει φτάσει πια και στην Ελλάδα. Πολλά δρομολόγια πλοίων διακόπηκαν από σήμερα, προκειμένου να προστατευθούν τα νησιά από τον ιό, όπως λένε. Ο κόλπος απλώνεται μπροστά μου ήρεμος και σιωπηλός, μόνο λίγα εμπορικά πλοία κυκλοφορούν.

Ο Πειραιάς είναι το τελευταίο μεγάλο λιμάνι στα «πορώδη» νοτιοανατολικά σύνορα της Ευρώπης. Δεν έχουν περάσει ούτε πενήντα χρόνια από τότε που η Μεσόγειος ήταν ακόμα ανοιχτή, από τότε που έφταναν στον Πειραιά επιβατηγά πλοία από όλα τα μεγάλα λιμάνια της Μεσογείου: από την Αλεξάνδρεια, την Τεργέστη, το Αλγέρι, τη Μασσαλία, την Κωνσταντινούπολη και τη Βηρυτό.

Και από το Ισμίρ, την πάλαι ποτέ Σμύρνη.

Κατά τη διάρκεια της ελληνικής κρίσης χρέους, ένας κρατικός κινεζικός όμιλος αγόρασε το λιμάνι του Πειραιά, που πλέον εντάσσεται στον «Νέο Δρόμο του Μεταξιού», μέσω του οποίου η Κίνα φιλοδοξεί να προωθήσει ακόμα πιο αποτελεσματικά τα προϊόντα της στην ευρωπαϊκή αγορά.

Το ελεύθερο εμπόριο είναι καλοδεχούμενο στην Ευρώπη· η ελεύθερη μετακίνηση των ανθρώπων, πάλι, όχι και τόσο. Μόνον όταν οι καταυλισμοί των προσφύγων στα νησιά του Αιγαίου γεμίζουν ασφυκτικά, μεταφέρονται κάποιοι στην ηπειρωτική χώρα μέσω Πειραιά.

Χθες έκλεισαν όλα τα μπαρ του Πειραιά, μεταξύ τους και τα δύο στέκια μου, το King George και το Beluga. Μόνο οι εκκλησίες παραμένουν ανοιχτές, ώστε να μπορεί ο κόσμος να προσεύχεται.

Ρίχνω πάνω μου ένα μπουφάν και πηγαίνω στο μοναδικό μέρος όπου μπορώ να πιω ένα ποτό της προκοπής τώρα πια: στο Veranda, το μπαρ του ξενοδοχείου μας.

«Ακόμα εδώ;» με ρωτάει η Δάφνη, η νεαρή μπαργούμαν, και αφήνει μια μπίρα Mythos μπροστά μου στην μπάρα. «Φημολογείται ότι σύντομα θα μπορούμε σε λοκντάουν».

Με την απεριόριστη θέα στη θάλασσα, τις παλιές ξύλινες κολόνες και τις ψάθινες καρέκλες, το Veranda έχει μια γοητεία που θυμίζει αμυδρά αποικιακή έπαυλη. Είμαι ο μοναδικός θαμώνας. Η Δάφνη βγάζει ένα κραγιόν και μια μάσκαρα από την τσάντα της, για να φρεσκάρει το μακιγιάζ της στον μεγάλο καθρέφτη πίσω από τα ράφια με τα ποτά. Είναι Ελληνογερμανίδα, οι γονείς της γνωρίστηκαν στο Δυτικό Βερολίνο, σε μια διαδήλωση αναρχικών τη δεκαετία του '80. Τρεις εβδομάδες αργότερα, ήρθαν να ζήσουν μαζί στον Πειραιά.

«Οι παππούδες μου έπαθαν σοκ μόλις είδαν τον Γερμανό πανγκ με το κούρεμα μοϊκάνα», λέει η Δάφνη μ' ένα πονηρό μειδίαμα. Όταν χώρισαν οι γονείς της λίγα χρόνια αργότερα, ο πατέρας της επέστρεψε στη Γερμανία. Η Δάφνη έχει πολύ καιρό να τον δει. «Εξακολούθει να είναι πανκινό, και στη δουλειά του ψηφιοποιεί μαρξιστικά-λενινιστικά έργα».

Σκάμε και οι δύο στα γέλια.

«Αλήθεια, εσένα τι σ' έφερε στην Ελλάδα;»

«Α, αρχικά ήρθα για να γράψω για τα στρατόπεδα των προσφύγων», της απαντάω. «Για τη Βαλκανική Οδό και τα λοιπά».

Με κοιτάζει καχύποπτα. «Δηλαδή δεν υπήρχαν προσωπικοί λόγοι; Μια γυναίκα, ας πούμε;»

«Ναι, θα μπορούσες να το πεις κι έτσι, αλλά ήταν μια γυναίκα που με παράτησε».

«Αχά, άρα ήσουν κι εσύ κάτι σαν πρόσφυγας».

«Κάπως έτσι», της λέω, υπεκφεύγοντας. «Τέλος πάντων, στην πορεία ανακάλυψα μια άλλη ιστορία: την Καταστροφή της Σμύρνης τον Σεπτέμβρη του 1922, που προξένησε τότε ένα πελώριο κύμα προσφύγων».

«Το ξέρω», αποκρίνεται μελαγχολικά η Δάφνη. «Οι παππούδες μου ήρθαν τότε από τη Σμύρνη. Η μισή Αθήνα χτίστηκε για να φιλοξενήσει Μικρασιάτες. Στα μαγαζιά του Πειραιά παίζουν ακόμα καμιά φορά σμυρναίικα τραγούδια».

«Πρέπει να ήταν συναρπαστική πόλη η Σμύρνη, απίστευτα κοσμοπολίτικη», συνεχίζω. «Συμβίωναν άνθρωποι απ' όλο τον κόσμο, συνυπήρχαν τόσες διαφορετικές κουλτούρες και θρησκείες, όπως σήμερα στο Λονδίνο ή στη Νέα Υόρκη. Ίσως η Σμύρνη ήταν η πρώτη πραγματικά παγκόσμια πόλη».

«Ώσπου την έκαψαν».

«Ναι, ως την καταστροφή της, ένα τρομερό έγκλημα με δεκάδες χιλιάδες νεκρούς. Και η Ευρώπη το παρακολουθούσε άπραγη. Είναι ασύλληπτα όσα συνέβησαν τότε. Γι' αυτά γράφω τούτο τον καιρό».

Η Δάφνη μου βάζει άλλη μια μπίρα και ανοίγει μία και για εκείνη. Το Veranda μένει ανοιχτό μέχρι αργά, έχουμε αρκετές ώρες μπροστά μας.

«Δηλαδή ταξίδεψες στη Σμύρνη;»

«Ναι, πέρυσι, με καράβι από τον Πειραιά στη Χίο, κι από εκεί πέρασα απέναντι».

«Και τι ανακάλυψες;»

«Μια ιστορία που δεν τη χωράει ο νους».

«Θέλω να την ακούσω ολόκληρη».

ΕΝΑ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΝΗΣΙ

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ ΑΠΕΠΛΕΥΣΕ αργά το βράδυ.

Με το φουγάρο να βγάζει πυκνό, μαύρο καπνό, βγήκαμε στην ανοιχτή θάλασσα· οι δονήσεις από τις μηχανές του πλοίου ήταν αισθητές μέχρι και στο κατάστρωμα. Ο αέρας έγινε πιο δροσερός, μύριζε ντίζελ και φύκια. Αποπάνω μας έκρωζαν οι γλάροι.

Στεκόμουν στην κουπαστή και κοίταξα μία τα απόνερα της πρύμνης και μία τη νυχτερινή Αθήνα. Η φωτισμένη Ακρόπολη δέσποζε σαν νησί στην γκριζα θάλασσα των κτιρίων, ενώ στο βάθος υψωνόταν σκοτεινός ο ορεινός όγκος του Υμηττού. Όσο απομακρυνόμασταν από το λιμάνι, τόσο μικραίνει ο Παρθενώνας, ώσπου έγινε μια φωτεινή κουκκίδα, που κάποια στιγμή έσβησε σαν σπίθα.

Ένα τελευταίο συνοριακό φυλάκιο της Ευρώπης –έστω μιας συγκεκριμένης εικόνας μας για την Ευρώπη–, έτσι φάνταζε στα μάτια μου αυτή η Αθήνα με τα τρεμάμενα φώτα που σιγά σιγά χάνονταν στον ορίζοντα.

Μετά πήγα στην πλώρη του πλοίου και αναλογίστηκα τον προορισμό μου: την πόλη Ισμίρ, στις δυτικές ακτές της Τουρκίας, την αλλοτινή Σμύρνη.

Και μόνο ο ήχος του ονόματος είχε κάτι μυθικό, σαν τη χαμένη Ατλαντίδα. Σμύρνη· ένα όνομα που μοσχοβολούσε μύρο και έφερνε στον νου καμήλες φορτωμένες με σύκα, ανατολίτικα χαλιά και αχνιστούς ναργιλέδες. Ένα θρυλικό λιμάνι, με πλούσιους εμπόρους και όλο τον αισθησιασμό της Ανατολής. «Μαργαριτάρι του Αιγαίου» – έτσι αποκαλούσαν κάποτε την οθωμανική μεγαλούπολη. Οι Έλληνες κάτοικοί της την έλεγαν *μυροβόλο Σμύρνη*. Μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα συμβίωναν εκεί ειρηνικά πολλές κουλτούρες και θρησκείες: Έλληνες, Τούρκοι, Αρμένιοι, Εβραίοι, Αμερικανοί, και πολλοί Ευρωπαίοι. Κυρίως

Άγγλοι, Γάλλοι και Ιταλοί αναζητούσαν την τύχη τους σ' αυτή τη μοναδική μητρόπολη.

Η εποχή της κοσμοπολίτικης άνθησης της πόλης είχε φριχτό τέλος όταν η Σμύρνη βρέθηκε ανάμεσα στις μυλόπετρες του Ελληνοτουρκικού Πολέμου του 1919-1922. Μετά την κατάληψη της Σμύρνης από τους Έλληνες, τον Μάιο του 1919, ο τουρκικός στρατός ανακατέλαβε την πόλη τον Σεπτέμβριο του 1922, της έβαλε φωτιά και την άφησε να καεί σχεδόν ολοκληρωτικά. Μέσα σε λίγες μέρες, δεκάδες χιλιάδες πολίτες έχασαν τη ζωή τους. Κάηκαν, σφαγιάστηκαν με τον πιο φρικαλέο τρόπο ή εξωθήθηκαν στη θάλασσα, όπου πνίγηκαν μαζικά. Όλα αυτά συνέβησαν ενώπιον αρκετών πάνοπλων βρετανικών, γαλλικών και ιταλικών πολεμικών πλοίων, τα οποία ήταν αγκυροβολημένα στον Κόλπο της Σμύρνης. Όμως οι διοικητές τους δεν επενέβησαν, παρά έμειναν να παρακολουθούν άπραγοι το μακελειό.

Η Καταστροφή της Σμύρνης ήταν ένα ασύλληπτο έγκλημα πολέμου και προκάλεσε μια προσφυγική κρίση, η οποία έμελλε να αλλάξει για πάντα την Ευρώπη. Σχεδόν όλοι οι χριστιανοί που γλίτωσαν από τη σφαγή εκδιώχθηκαν βίαια από τη Μικρά Ασία, όπως και οι μουσουλμάνοι από την Ελλάδα, πράγμα που οδήγησε σε μια πρωτοφανή στα χρονικά ανταλλαγή πληθυσμών.

Έκτοτε, όσα αποτρόπαια συνέβησαν τη δεκαετία του 1920 περιέπесαν στη λήθη ή αποσιωπήθηκαν. Τώρα όμως, περίπου εκατό χρόνια αργότερα, υπήρχε πάλι μια μεγάλη προσφυγική κρίση στο Αιγαίο, ενώ η Ευρώπη σπαρασσόταν ξανά από ένα κύμα επιθετικού εθνικισμού. Η ιστορία φαινόταν να επαναλαμβάνεται. Είχε έρθει λοιπόν η ώρα να ξεσκονίσουμε μερικά παλιά μαθήματα.

Γι' αυτό και αποφάσισα να ταξιδέψω στη Σμύρνη, για να ανακαλύψω τα αίτια της Καταστροφής, να μάθω τι ακριβώς συνέβη τότε και ποιες ήταν οι επιπτώσεις της τραγωδίας για την Ευρώπη και την Τουρκία μέχρι σήμερα.

Προσπάθησα να στρίψω ένα τσιγάρο στο κατάστρωμα χωρίς να μου πάρει ο αέρας τον καπνό. Είχαμε ξεμακρύνει πια αρκετά από τις ακτές της Αττικής. Μέχρι και οι γλάροι που μας είχαν συνοδεύσει μέχρι εκεί επέστρεφαν στη βάση τους. Το μόνο που ακουγόταν ήταν ο παφλασμός από τα απόνερα στην πρύμνη. Σαν διαστημόπλοιο που ταξίδευε στο διάστημα, το καράβι μας μπήκε στο νυχτερινό σύμπαν του Αιγαίου, όπου τα φώτα των νησιών έλαμπαν σαν αστέρια εδώ κι εκεί.

Στην Ελλάδα βρίσκεις τον εαυτό σου, έγραψε κάποτε ο Χένρι Μί-

λερ. Καλοδεχούμενο κι αυτό, σκέφτηκα, καθώς, από τον χωρισμό μου κι έπειτα η ζωή μου θύμιζε το Αιγαίο πέλαγος – έμοιαζε κατακερματισμένη σε χιλιάδες νησιά και νησίδες, τα πιο πολλά άνυδρα και βραχώδη.

Αν κάθε μεγάλη ερευνητική αποστολή είναι η αφορμή και για ένα εσωτερικό ταξίδι, τότε ομολογώ πως με τη συγκεκριμένη ήθελα να μαζέψω και να συναρμολογήσω ξανά και τα κομμάτια της δικής μου ζωής. Για κάποιον ανεξήγητο λόγο, το Αιγαίο μου φαινόταν ιδανικό γι' αυτό. Ίσως ήταν το φως, αυτό το διάφανο, λαμπερό γαλάζιο, που σίγουρα θα μπορούσε να ελαφρύνει τη βορειοευρωπαϊκή βαρυθυμία μου. Όπως και να 'χε, δεν αναζητούσα απλώς μια ιστορία, αλλά μια εμπειρία που θα με συνέδεε ξανά με τους άλλους ανθρώπους.

Θα τα κατάφερνα, άραγε; Αυτό αναρωτιόμουν καθώς κατέβαινα από το κατάστρωμα στην καμπίνα μου να πάω για ύπνο.

Όταν ξύπνησα το άλλο πρωί και κοίταξα από το φινιστρίνι, διαπίστωσα ότι πλέαμε κατά μήκος των δυτικών ακτών της Τουρκίας. Στα δεξιά μας ορθώνονταν τα βουνά της ηπειρωτικής χώρας· σύντομα θα ανέτειλε ο ήλιος πίσω από τις ανεμογεννήτριες στις κορυφές τους. Το τηλέφωνό μου συνδεόταν εναλλάξ με ελληνικά και τουρκικά δίκτυα κινητής τηλεφωνίας. Είχα φτάσει στο σύνορο μεταξύ Ευρώπης και Ασίας.

Το νυχτερινό ταξίδι μας ήταν ήρεμο, η απαλή μπουκαδούρα με λίκνιζε στον ύπνο μου. Από την ώρα που φύγαμε από τον Πειραιά, το καράβι είχε πιάσει λιμάνι σε αρκετά νησιά – πρώτα στη Σύρο και άλλα κυκλαδονήσια, μετά στην Ικαρία και, τέλος, στη Σάμο. Τώρα είχαμε πάρει ρότα προς τον βορρά, προς το λιμάνι της Καβάλας.

Έφυγα από την καμπίνα και ανέβηκα στο κατάστρωμα. Το πλοίο ξυπνούσε σιγά σιγά. Στα ξύλινα παγκάκια, σκεπασμένοι με μπουφάν και λεπτές κουβέρτες, ήταν ξαπλωμένοι κάποιοι επιβάτες που δεν είχαν χρήματα για καμπίνα. Τα λιγοστά τους υπάρχοντα ήταν παραχωμένα σε πλαστικές σακούλες. Τα παιδιά κοιμούνταν κουλουριασμένα δίπλα στη μητέρα τους, οι πατεράδες κάπνιζαν το πρώτο τσιγάρο της ημέρας. Αναρωτήθηκα αν ήταν ταξιδιώτες ή πρόσφυγες – από πού να έρχονταν, πού να πήγαιναν.

Από την αχλή μπροστά στην πλώρη μας ξεπρόβαλε η Χίος, όπου θα κατέβαινα για να πάρω ένα άλλο, μικρότερο καράβι προς τα παράλια της Τουρκίας. Το τοπίο του νησιού ήταν ασυνήθιστο: Οι οδοντωτές κορυφές των πανύψηλων βουνών που ορθώνονταν προς τον ουρανό θύμιζαν τη ράχη ενός κοιμισμένου δράκου. Απ' ό,τι μπορούσα να διακρίνω

μέσα στο λυκαυγές, κάποιες πλαγιές ήταν σκεπασμένες με βελανιδιές και πεύκα, ενώ άλλες ήταν γυμνές και γκρίζες, σαν των Κυκλάδων. Στο δυτικό τμήμα του νησιού, οι απόκρημνες πλαγιές έφταναν ως τη θάλασσα, ενώ στο νότιο και το ανατολικό το σκηνικό ήταν λιγότερο άγριο: λόφοι και καταπράσινες παραθαλάσσιες πεδιάδες με διάσπαρτα χωριουδάκια. Στην ακτή διακρίνονταν ανθισμένα οπωροφόρα δέντρα.

Ομολογώ ότι, πριν από το ταξίδι μου, τη Χίο δεν την είχα ακουστά. Το νησί –που με τους σχεδόν 50.000 κατοίκους του είναι το πέμπτο μεγαλύτερο της Ελλάδας– ήταν πολύ λιγότερο γνωστό ως τουριστικός προορισμός σε σύγκριση με τα γειτονικά νησιά του ανατολικού Αιγαίου, τη Λέσβο και τη Σάμο. Κι όμως η Χίος, απ' ό,τι είχα φροντίσει να διαβάσω στο μεταξύ, είχε παίξει σημαντικό ρόλο στην ευρωπαϊκή ιστορία. Χάρη στη στρατηγική της θέση στους θαλάσσιους εμπορικούς δρόμους που συνέδεαν τη δυτική με την ανατολική Μεσόγειο, ήταν πολύ εύπορο νησί ήδη από τους αρχαίους χρόνους. Στα *Πολιτικά*, ο Αριστοτέλης αναφέρει τη Χίο ως πατρίδα εμπόρων, και ο Θουκυδίδης στην *Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου* περιγράφει τους Χιώτες ως τους πλουσιότερους των Ελλήνων, οι οποίοι εφάρμοσαν στην πόλη-κράτος τους πρώιμες μορφές δημοκρατικής διακυβέρνησης, ενώ από τις τάξεις τους αναδείχθηκαν πολλοί ποιητές και φιλόσοφοι, με πιο ξακουστό τον Όμηρο, ο οποίος λέγεται πως μεγάλωσε στη Χίο τον 8ο π.Χ. αιώνα, όπου συνέθεσε και τα έργα του. Μήπως, λοιπόν, η πραγματική πατρίδα του Οδυσσέα δεν ήταν η Ιθάκη, αλλά η Χίος;

Η ευημερία του νησιού συνεχίστηκε και στα χρόνια της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας. Γεγονός που μαρτυρούν τέσσερα χάλκινα άλογα που λέγεται ότι κατασκευάστηκαν στη Χίο και έμελλε να γίνουν γνωστά σε όλο τον κόσμο. Τον 5ο μ.Χ. αιώνα, το τέθριππο μεταφέρθηκε με αυτοκρατορική εντολή στην Κωνσταντινούπολη, πρωτεύουσα της Ανατολικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, απ' όπου το αφαίρεσαν καθολικοί Σταυροφόροι κατά την –όχι και τόσο σύμφωνη με τα χριστιανικά ήθη– λεηλασία της Πόλης το 1204 και το μετέφεραν ως λάφυρο στη Βενετία, όπου το τοποθέτησαν στα προπύλαια της Βασιλικής του Αγίου Μάρκου. Σχεδόν έξι αιώνες αργότερα, ο Ναπολέων έκλεψε τα τέσσερα άλογα και τα έστησε στην Αψίδα του Θριάμβου στο Παρίσι. Μετά το Συνέδριο της Βιέννης, τα αγάλματα επέστρεψαν στη Βενετία, όπου ατένιζαν πάλι την πλατεία του Αγίου Μάρκου από τη Loggia dei Cavalli ως το 1977, όταν τα πολυταξιδεμένα γλυπτά μεταφέρθηκαν στο μουσείο του ναού, ενώ στα προπύλαια τοποθετήθηκαν αντίγραφα.

Η *Naturalis Historia*, η εγκυκλοπαίδεια φυσικής ιστορίας του Ρωμαίου λόγιου Πλίνιου του Πρεσβύτερου (23-79 μ.Χ.), περιέχει ένα ωραίο απόσπασμα για τη Χίο και την προέλευση του ονόματος του νησιού: Σύμφωνα με έναν μύθο, κάποτε ζούσε εκεί μια πανέμορφη νύμφη με κατάλευκη επιδερμίδα, στην οποία χρωστούσε και το όνομά της: Χιόνη. Χάρη σ' αυτόν το μύθο, οι Χιώτισσες είχαν τη φήμη πως ήταν από τις ωραιότερες γυναίκες της Ρωμαϊκής και αργότερα της Βυζαντινής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Πέρα από το θαλάσσιο εμπόριο και το μεγάλο σκλαβοπάζαρό της, τα μυθικά πλούτη της Χίου οφείλονταν κυρίως σε ένα προϊόν, το οποίο δεν υπήρχε πουθενά αλλού στον κόσμο: τη μαστίχα. Τα μαστιχοδέντρα, που συγγενεύουν με τις φιστικιές, φύονταν και αλλού, όμως για κάποιον ανεξιχνίαστο μέχρι σήμερα λόγο μόνο στη νότια Χίο εκκρίνει ο φλοιός τους τη συγκεκριμένη ρητίνη. Η μαστίχα ήταν γνωστή ήδη από την αρχαιότητα για τις φαρμακευτικές και καλλυντικές της ιδιότητες, κι έτσι οι Χιώτες την πουλούσαν μέχρι και στα πιο απομακρυσμένα λιμάνια της Μεσογείου. Ακόμα και μετά τη διαίρεση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας το 395 μ.Χ., όταν η Χίος βρέθηκε στο ανατολικό τμήμα της, που μετεξελίχθηκε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η αξία της μαστίχας συνέχισε να αυξάνεται ακατάπαυστα. Όταν τον Μεσαίωνα έφτασε να είναι το ίδιο ακριβή με το αλάτι και το ασήμι, οι πανίσχυρες πόλεις-κράτη της Βενετίας και της Γένοβας προσπάθησαν να αποσπάσουν την κυριαρχία της Χίου από την Κωνσταντινούπολη.

Στα τέλη του 13ου αιώνα, αποδυναμωμένοι πια, οι Βυζαντινοί αυτοκράτορες παρέδωσαν τελικά το νησί στους Γενουάτες, εν μέρει και για να τους ευχαριστήσουν που είχαν απελευθερώσει την Κωνσταντινούπολη από τη βάνανση ηγεμονία των Βενετών Σταυροφόρων. Στην πρωτεύουσα της αυτοκρατορίας, ανατολικά του Κεράτιου Κόλπου, οι Γενουάτες είχαν ήδη υπό τον έλεγχό τους την περιοχή του Πέρα, του σημερινού Μπίεογλου, όπου έκαναν οχυρωματικά έργα και έχτισαν τον χαρακτηριστικό Πύργο του Γαλατά. Στη Χίο, οι νέοι ηγεμόνες του νησιού ίδρυσαν την εμπορική εταιρεία Μαόνα και οι αριστοκρατικές οικογένειές τους κυριάρχησαν στο νησί για τα επόμενα 200 χρόνια. Είχαν φανταχτερά επώνυμα όπως Γκριμάλντι, Αντόρνο, Νεγκροπόντε, Τζουστινιάνι, Σκαραμάνγκα και Καζανόβα. Υπό τον έλεγχό τους, η Χίος εξελίχθηκε σε βαθύπλουτο εμπορικό σταθμό με έντονο καθολικό στοιχείο, ένα αμάλγαμα της λατινικής Δύσης και της βυζαντινής Ανατολής.

Ο διασημότερος Γενουάτης, ο Χριστόφορος Κολόμβος, έζησε και

αυτός στη Χίο όταν ήταν ακόμα νέος και άγνωστος, το 1474 και το 1475, για να διδαχθεί από τους συμπατριώτες του την τέχνη της ναυτιλίας και της πλοήγησης. Φυσικά, παρατήρησε και εκείνος πόσο μοναδική και πολύτιμη ήταν η μαστίχα. Σε μια επιστολή που έγραψε προς τον Ισπανό βασιλιά Φερδινάνδο της Αραγονίας όταν ανακάλυψε την Αμερική, του υποσχόταν πως θα επέστρεφε από την αποστολή του με «τόσο χρυσάφι όσο χρειαζόταν [ο Μεγαλειότατος], και επιπλέον μπαχάρια, βαμβάκι και μαστίχα, που κατά τα άλλα υπάρχει μόνο στη Χίο». Βέβαια, ο εξερευνητής τα παραέλεγε κάπως, διότι μπορεί να φύτεωναν και στην Κούβα μαστιχόδεντρα, αλλά όσο κι αν έσκιζαν τον φλοιό τους, δεν έβγαζαν ούτε σταγόνα από την πολυπόθητη ρητίνη.

Οι Οθωμανοί που κατέκτησαν το νησί τον 16ο αιώνα μετονόμασαν, μάλλον ευλόγως, τη Χίο σε *Sakiz Adasi*, δηλαδή «νησί της μαστίχας». Μάλιστα, η τιμή της πολύτιμης ρητίνης άγγιξε την τιμή του χρυσού όταν μαθεύτηκε πως η μαστίχα είχε αφροδισιακή επίδραση στις γυναίκες. Από τότε, μέχρι και οι σουλτάνοι ζητούσαν τη θαυματουργή ουσία, προκειμένου να αναζωογονούν την ερωτική διάθεση των κυριών του χαρεμιού τους. Η ρητίνη φαινόταν να έχει την επιθυμητή δράση όταν οι ερωμένες τους τη μασουλούσαν με τις ώρες. Και κάπως έτσι, στην Υψηλή Πύλη της Κωνσταντινούπολης εφευρέθηκε η πρώτη τσίχλα στον κόσμο. Σε αντάλλαγμα για την αδιάλειπτη προμήθεια του «γιατρικού του έρωτα», οι σουλτάνοι χορήγησαν στους Χιώτες μοναδικά προνόμια: τους απάλλαξαν από σχεδόν όλους τους φόρους, ενώ –με εξαίρεση μια μικρή φρουρά από Τούρκους στρατιώτες– τους επέτρεψαν να διοικούν μόνοι τους τον τόπο τους. Έτσι, μεταξύ άλλων, τις Κυριακές είχαν δικαίωμα να χτυπούν τις καμπάνες στις εκκλησίες, πράγμα που απαγορευόταν σε όλες τις άλλες χριστιανικές κοινότητες της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Επίσης, επιτρεπόταν να φορούν λευκό τουρμπάνι, προνόμιο που κανονικά είχαν μόνο οι μουσουλμάνοι.

Δεν ήταν λοιπόν να απορεί κανείς με την ευημερία και την ανήκουστη ελευθερία που επικρατούσε στο νησί. Όταν ο Σκοτσέζος συγγραφέας Τζον Γκαλτ ταξίδεψε στην Ανατολική Μεσόγειο το 1810 μαζί με τον φίλο του και ποιητή λόρδο Βύρωνα, του οποίου θα γινόταν και ο πρώτος βιογράφος, ο δρόμος του τον έβγαλε και στη Χίο. Συνεπαρμένος, ο Γκαλτ έγραψε: «Είναι ο παράδεισος της σύγχρονης Ελλάδας, πιο εύφορη από κάθε άλλο νησί, ενώ κανένα δεν την ξεπερνά σε μεγαλείο. Περάσαμε μπροστά από την πόλη, πλέοντας κοντά στους αμπελώνες και στα περιβόλια της· εισπνεύσαμε τα πικάντικα αρώματα που ανέδι-

δαν οι απόκρημνες πλαγιές και τα δασύλλια. Τα σπίτια, κατάλευκα με επίπεδες στέγες, έρχονταν σε ζωηρή αντίθεση με την αειθαλή βλάστηση που τα πλαισίωνε· θύμιζαν μικρά παλάτια, χτισμένα μέσα σε συστάδες από κιτριές, λεμονιές, λιόδεντρα και ροδιές».

Διακόσια χρόνια αργότερα, καθώς το καράβι μου έμπαινε στο λιμάνι της Χίου, τα βουνά που δέσποζαν πίσω από την πόλη έλαμπαν στο φως του ανατέλλοντος ηλίου. Από το κατάστρωμα είδα τη Χώρα της Χίου, που ήταν χτισμένη γύρω από το λιμάνι. Δε θα τη χαρακτηρίζα ακριβώς ειδυλλιακή· η αρχιτεκτονική κατά μήκος της προβλήτας ήταν, λίγο πολύ, ένα απροσδιόριστο συνονθύλευμα από μοντέρνα κτίρια με προσόψεις που χρειάζονταν επειγόντως ένα χέρι βάψιμο. Δεν υπήρχε ίχνος από τα γαλανόλευκα σπίτια που κοσμούσαν τις καρτ ποστάλ. Πέρα από μερικά καμπαναριά, ξεχώριζε και ένας ψηλός μιναρές, που πρέπει να ανήκε σε κάποιο πρώην τζαμί από τους οθωμανικούς χρόνους.

Ο καπετάνιος έκανε μια αριστοτεχνική μανούβρα μέσα στο μικρό λιμάνι· σταμάτησε απότομα το πλοίο και μετά το έστριψε 180 μοίρες γύρω από τον άξονά του, ώστε να δέσει στην προβλήτα με την πρύμνη. Κάποιοι μουσάτοι άνδρες που στέκονταν δίπλα μου έγνεψαν με επιδοκιμασία: «Μιλάμε για σωστό άθλο, ελάχιστοι καπετάνιοι μπορούν να κάνουν τέτοιους ελιγμούς». Κατέβηκα στο γκαράζ του πλοίου, όπου μπροστά στα σταθμευμένα φορτηγά συνωστίζονταν ήδη όσοι σκόπευαν να αποβιβαστούν στη Χίο, κάποιοι με μοτοποδήλατα, οι περισσότεροι πεζή. Παιδιά και γέροι, εργάτες, ζευγαράκια και παπάδες – περιμέναμε όλοι υπομονετικά στο μισοσκόταδο ώσπου να κατεβεί η μπουκαπόρτα.

Η στιγμή ήταν μαγική: το φως του ήλιου έλουσε το γκαράζ, πρώτα από ψηλά και στη συνέχεια από μπροστά, και ένας καινούργιος κόσμος ανοίχτηκε στα μάτια μας. Δεν είχα καμιά αμφιβολία πως ακόμα και οι νησιώτες, που είχαν κάνει τόσες φορές αυτό το ταξίδι, ένιωθαν λίγο από τη μαγική ανατριχίλα που μ' έπιασε μόλις ένας ναύτης τράβηξε το σχοινί που έφραζε τον καταπέλτη και ξεχυθήκαμε στη στεριά, πατώντας πάλι με βήμα βιαστικό ή ευλαβικό σε στέρεο έδαφος, ένα έδαφος που για μένα ήταν ανεξερευνήτη γη, ένα άγνωστο νησί.

Αυτή η αορίστως μεθυστική αίσθηση, οξυμένη από τον πρωινό ήλιο, μ' έκανε να αλλάξω τα σχέδιά μου μέσα σε μια στιγμή. Το καραβάκι που θα με πήγαινε στα τουρκικά παράλια και στη Σμύρνη μπορούσε να περιμένει – πρώτα ήθελα να περάσω λίγες μέρες στη Χίο, να εξερευνήσω το νησί. Έτσι, φορτώθηκα το σακίδιό μου στον ώμο και περπά-

τησα στην προβλήτα, όπου δίπλα στα ψαροκάικα ήταν δεμένη και μια ακταιωρός του γαλλικού Ναυτικού, η «Jean-François Deniau» από την Τουλόν. Στον ιστό της, κάτω από την Τρικολόρ, ανέμιζε η σημαία της Frontex, της ευρωπαϊκής συνοριοφυλακής, ενώ μερικοί ναύτες έπλεναν βαριεστημένοι το γκριζο, μεταλλικό κατάστρωμα.

Παρότι ήταν ακόμα νωρίς το πρωί, οι καφετέριες στο λιμάνι είχαν αρκετό κόσμο. Ηλικιωμένοι άνδρες σιγόπιναν το καφεδάκι τους, κάπνιζαν και έπαιζαν τάβλι. Αγουροξυπνημένοι έφηβοι σταματούσαν εκεί μπροστά με τα μηχανάκια τους –τα οποία οδηγούσαν χωρίς κράνος, φυσικά– για να πιουν τον πρώτο εσπρέσο φρέντο της ημέρας. Αποφάσισα να γιορτάσω την άφιξή μου με έναν τούρκικο καφέ, που φυσικά εδώ ονομαζόταν «ελληνικός». Η προετοιμασία του ωστόσο, δηλαδή το αργό ψήσιμο του καφέ στο μπρίκι, ήταν ολόιδια με του τούρκικου, όπως και η ποικιλία του καφέ και τα μικρά φλιτζανάκια. Οι Οθωμανοί Τούρκοι έφεραν κάποτε τον καφέ στα Βαλκάνια, και μετά ως τη Βιέννη, αλλά το εθνικιστικό πνεύμα διαπότισε στο μεταξύ και την κουλτούρα του καφέ, με αποτέλεσμα ο ίδιος καφές να ονομάζεται στα Τίρανα «αλβανικός» και στη Σόφια «βουλγάρικος». Μέχρι και στο κοσμοπολίτικο Σαράγιεβο, όπου η ονομασία «τούρκικος καφές» άντεξε περισσότερο από οπουδήποτε αλλού, το φλιτζανάκι διακοσμείται συνήθως με ένα σημαδάκι της Βοσνίας. Κι όλο αυτό φαντάζει ακόμα πιο παράλογο, αν σκεφτεί κανείς ότι, όπου κι αν απολαμβάνεις το καφεδάκι σου, οι κόκκοι του προέρχονται πιθανότατα από την Ινδονησία ή την Κολομβία.

«Από πού είστε;» με ρώτησε ο σερβιτόρος όταν έφερε τον καφέ μου.

«Από τη Γερμανία», του απάντησα χαμογελαστός.

«Α, κι άλλος Σόιμπλε», είπε, και προχώρησε παρακάτω.

Τον κοίταξα σαστισμένος καθώς απομακρυνόταν. Είχαν περάσει μερικά χρόνια από την εποχή της οικονομικής κρίσης, αλλά ήταν ολοφάνερο πως δεν είχε ξεχαστεί. Πάλι καλά που δε με είχε αποκαλέσει Χίτλερ.

Στο διπλανό τραπέζι κάθονταν μερικοί άνδρες, που είχαν διακόψει τη χαρτοπαιξία τους και κοίταζαν το γκαρσόνι ερωτηματικά. «Γερμανός», τους είπε στα ελληνικά. Εκείνοι έγνεψαν και συνέχισαν το παιχνίδι τους, χωρίς να καταδεχτούν να μου ρίξουν άλλη ματιά. Χαίρομαι που το συζητήσαμε, σκέφτηκα· τελείωσα βιαστικά τον καφέ μου, άφησα ένα κέρμα στο τραπέζι και συνέχισα τον δρόμο μου.

Στο νότιο άκρο του λιμανιού έστεκε μια σειρά από νεοκλασικά κτίρια. Πρέπει να είχαν χτιστεί μετά το 1913, όταν η Οθωμανική Αυτοκρα-

τορία εκχώρησε τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου στο Βασίλειο της Ελλάδας. Η σύγχρονη Ελλάδα μπορεί να είχε κατακτήσει την ανεξαρτησία της από τους Οθωμανούς ήδη από το 1830, όμως επί δεκαετίες καταλάμβανε μόλις ένα μικρό τμήμα της σημερινής της επικράτειας. Μόνο μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους του 1912 και 1913 προσαρτήθηκαν στο πάμφτωχο βασίλειο η Μακεδονία, η Κρήτη και πολλά νησιά του Αιγαίου.

Κοντοστάθηκα μπροστά σε μια παλιά έπαυλη. Η λευκή μπογιά είχε αρχίσει να ξεφλουδίζει από τις κολόνες, τα περισσότερα παράθυρα ήταν κλεισμένα με ξύλινες σανίδες. Σε έναν μαντεμένιο φράχτη, πίσω από τον οποίο άνηθιζαν νάρκισσοι, κρεμόταν μια σκουριασμένη πινακίδα: Ξενοδοχείο Κύμα. Κοίταξα γύρω μου. Ακριβώς δίπλα βρισκόταν το Χανδρής, ένα μοντέρνο, πολυτελές ξενοδοχείο με πισίνα και μπαλκόνια με θέα στο λιμάνι. Μπροστά του, το Κύμα φάνταζε ερείπιο. Ωστόσο, για κάποιον που του άρεσε η ζοφερή γοητεία της Ανατολικής Ευρώπης κατά τη δεκαετία του 1990, η επιλογή ήταν πέρα από προφανή.

Η αίθουσα της υποδοχής ήταν μισοσκότεινη, οι τοίχοι είχαν δρύινη επένδυση και ήταν διακοσμημένοι με μεγάλες θαλασσογραφίες. Ο χώρος μύριζε ξύλο και σκονισμένα βιβλία, ενώ μια στριφογυριστή σκάλα οδηγούσε στους πάνω ορόφους. Όσο εγώ κοίταξα ακόμα γύρω μου, τους πολυελαίους και το χρωματιστό, γύψινο ταβάνι, ένας ηλικιωμένος κύριος βγήκε από ένα δωμάτιο πίσω από τη ρεσεψιόν και με προϋπάντησε: «Καλωσήρθατε στο Κύμα, λέγομαι Θεόδωρος και είμαι ο ιδιοκτήτης. Πώς μπορώ να σας βοηθήσω;»

Ανταπέδωσα τον χαιρετισμό και τον ρώτησα αν υπήρχε ελεύθερο δωμάτιο.

«Φυσικά και έχουμε ελεύθερα δωμάτια», αποκρίθηκε ο ξενοδόχος με το κουρασμένο χαμόγελο ενός ανθρώπου που είχε αποφασίσει να μην αφήσει τίποτα πια στη ζωή να τον εκπλήξει. «Από τότε που φτιάχτηκε το στρατόπεδο των προσφύγων, δεν έρχονται και πολλοί τουρίστες στη Χίο. Οι Ευρωπαίοι φοβούνται μην τυχόν χρειαστεί να μοιραστούν την παραλία με τους Άραβες. Τέλος πάντων, ελάτε μαζί μου να σας δείξω δυο τρία δωμάτια». Χάιδεψε με το χέρι του τη φαλάκρα του και πήρε μερικά κλειδιά από τον τοίχο.

Καθώς ανεβαίναμε τις σκάλες, ρώτησα τον Θεόδωρο για την ιστορία της έπαυλης. Τα μάτια του φωτίστηκαν και άρχισε την αφήγηση. Την είχε χτίσει το 1917 ένας εφοπλιστής ονόματι Ιωάννης Λιβανός, για να μείνει εκεί με την οικογένειά του· είχε μεγάλο κήπο και θέα στη

θάλασσα. Την ονόμασε «Κύμα», όμως ο ίδιος δεν έμελλε να απολαύσει το σπίτι των ονείρων του. Ήδη από τον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1919-22, το κτίριο επιτάχθηκε από τον ελληνικό στρατό και μετατράπηκε σε αρχηγείο για τους αξιωματικούς. Είκοσι χρόνια αργότερα, κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, η έπαυλη χρησιμοποιήθηκε ως διοικητήριο των στρατευμάτων της Βέρμαχτ. «Τότε ήταν η ομορφότερη έπαυλη σ' ολόκληρη τη Χίο», μου είπε ο Θεόδωρος. «Οι Γερμανοί αξιωματικοί ενθουσιάστηκαν που εγκαταστάθηκαν εδώ. Και δίπλα έμεναν της Γκεστάπο και των Ες Ες».

Υπέροχα, σκέφτηκα, άλλο ένα μέρος γεμάτο θετική ενέργεια. Μα πόσο μακριά έπρεπε να ταξιδέψω για να ξεφύγω επιτέλους από αυτή την κατάρα;

Μετά τον πόλεμο, ο εφοπλιστής άφησε το κτίριο να ρημάξει, ώσπου τη δεκαετία του '60 το αγόρασε ο πατέρας του Θεόδωρου και το μετέτρεψε σε ξενοδοχείο. «Το πρώτο ιδιωτικό ξενοδοχείο της Χίου», όπως μου επισήμανε περηφάνια ο γιος του όταν φτάσαμε στον πρώτο όροφο. Ο Θεόδωρος κοντοστάθηκε και κοίταξε τον μακρύ, έρημο διάδρομο που απλωνόταν μπροστά μας. «Ξέρετε, ήταν και ο παππούς μου ξενοδόχος, είχε το ξενοδοχείο Μπρίστολ στην Οδησσό, το καλύτερο της πόλης. Είχε μεταναστεύσει σε νεαρή ηλικία με τους τρεις αδελφούς του από τη Χίο στη Ρωσία, στα τέλη του 19ου αιώνα, όταν το νησί ανήκε ακόμα στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και δεν υπήρχαν ιδιαίτερες προοπτικές για τους φιλόδοξους Έλληνες». Στην Οδησσό, αντιθέτως, υπήρχε μεγάλη κοινότητα Ελλήνων του Πόντου, στην οποία τα αδέρφια κατάφεραν να ανελιχθούν γρήγορα.

«Ο ένας από τους αδελφούς του παππού μου έγινε έμπορος, ένας άλλος σπούδασε ιατρική και έφτασε, μάλιστα, να γίνει προσωπικός ιατρός του τσάρου. Και ο παππούς μου ασχολήθηκε με τα ξενοδοχειακά. Ο πατέρας μου γεννήθηκε στο ξενοδοχείο Μπρίστολ. Αλλά μετά ήρθε η Ρωσική Επανάσταση του 1917 και οι μπολσεβίκοι κρατικοποίησαν το ξενοδοχείο. Υπάρχει ακόμα, βρίσκεται κοντά σ' εκείνες τις ξακουστές σκάλες της Οδησσού, ξέρετε ποιες λέω, αυτές από την ταινία του Σεργκί Αϊζενστάιν. Όμως ο παππούς μου και τα αδέρφια του αναγκάστηκαν να φύγουν από τη Σοβιετική Ένωση, καθώς δεν υπήρχε ιδιαίτερη ζήτηση για Έλληνες καπιταλιστές ή γιατρούς του τσάρου, κι έτσι επέστρεψαν στη Χίο. Εδώ μεγάλωσε ο πατέρας μου – το ίδιο κι εγώ».

Προς στιγμήν ο Θεόδωρος φάνηκε να αναλογίζεται πώς θα ήταν η ζωή του αν, αντί στη Χίο, είχε μεγαλώσει στην Οδησσό, ίσως και στο ξε-

νοδοχείο Μπρίστολ. Εντέλει ο ξενοδόχος –που είχε αναλάβει το Κύμα από τον πατέρα του το 1983 και έκτοτε, απ’ ό,τι μου είπε, είχε περάσει εκεί μέσα σχεδόν κάθε μέρα της ζωής του– κούνησε το κεφάλι και ξεκλείδωσε την πόρτα ενός δωματίου. Είχε ένα στενό κρεβάτι, μια ντουλάπα και απέραντη θέα στο θαλάσσιο στενό μεταξύ Χίου και Τουρκίας. Πλησιάσαμε στο παράθυρο και μας τύφλωσε το φως του ήλιου.

«Τι όμορφα», είπα.

«Ναι, είναι ωραία εδώ», είπε ο Θεόδωρος μ’ έναν αναστεναγμό. «Αν δεν υπήρχαν και οι καταραμένοι οι εφοπλιστές... Καταστρέφουν τον τουρισμό».

Είχα διαβάσει ότι σχεδόν όλος ο εμπορικός στόλος της Ελλάδας ελέγχεται από Χιώτες, οι οποίοι φημίζονται σε όλη τη χώρα για το επιχειρηματικό τους δαιμόνιο. Πάνω από τους μισούς μεγάλους εφοπλιστές της χώρας –ονόματα όπως Λιβανός, Πατέρας, Χανδρής, Λαιμός, Λύρας και Σαμωνάς– κατάγονται από τη Χίο. Οι οικογένειές τους –που σε αρκετές περιπτώσεις ζούσαν στο εξωτερικό– είχαν εκμεταλλευτεί τη ναυτική παράδοση του νησιού και είχαν ναυπηγήσει από νωρίς στόλους με διεθνή εμβέλεια. Η μεγαλύτερη επιτυχία τους ήρθε το 1946, όταν το αμερικανικό κράτος πώλησε χιλιάδες «Liberty Ships», γνωστά και ως «Πλοία της Ελευθερίας», σε εξαιρετικά χαμηλή τιμή. Επρόκειτο για απλά, στιβαρά, χαλύβδινα σκαριά που είχαν προμηθεύσει οι Αμερικανοί στους Βρετανούς κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Χάρη στις εξαιρετικές διασυνδέσεις τους στην Ουάσινγκτον, οι Χιώτες έμαθαν από τους πρώτους για την ευκαιρία και την εκμεταλλεύτηκαν.

Και ο θρυλικός Αριστοτέλης Ωνάσης, Σμυρνιός στην καταγωγή, κατάφερε να αποκτήσει μερικά πλοία, όμως τα περισσότερα από τα σχεδόν εκατό Λίμπερτι πήγαν σε Χιώτες και αποτέλεσαν τη «μαγιά» για τη δημιουργία του ελληνικού στόλου, ο οποίος, με αξία πάνω από 100 δισεκατομμύρια δολάρια, είναι ο μεγαλύτερος εμπορικός στόλος στον κόσμο. Οι πλοιοκτήτες εξακολουθούν μέχρι σήμερα να είναι στην πλειονότητά τους Χιώτες· και μπορεί αρκετοί από αυτούς να ζουν τον υπόλοιπο καιρό στην Αθήνα ή στο Λονδίνο, όμως διατηρούν επαύλεις στο νησί, όπου περνούν κάθε χρόνο τις καλοκαιρινές διακοπές τους.

«Ε, και φυσικά οι εφοπλιστές θέλουν να έχουν όλο το νησί δικό τους», είπε ο Θεόδωρος. «Δε θέλουν τουρίστες, ούτε ξενοδοχεία και εστιατόρια, όπου θα μπορούσαν να εργάζονται οι νέοι του νησιού. Προτιμούν να τους απασχολούν στα καράβια τους, όπως έκαναν πάντα. Μόνο ένα μεγάλο ξενοδοχείο χτίστηκε, και συγκεκριμένα αυτό

εκεί». Ο Θεόδωρος έδειξε το γειτονικό ξενοδοχείο Χανδρής, που ήταν χτισμένο από τον ομώνυμο εφοπλιστή. Το ογκώδες κτίριο ξεπερνούσε κατά πολλούς ορόφους το Κύμα, στερώντας του αρκετό φως, καθώς και τη θέα στο λιμάνι.

«Αλήθεια, πώς κατάφερε αυτός ο Χανδρής να πάρει άδεια δόμησης για τούτο το θηρίο;» τον ρώτησα.

«Στην Ελλάδα, όποιος έχει χρήματα μπορεί να αποκτήσει τα πάντα», είπε ο Θεόδωρος σηκώνοντας τους ώμους.

Ως γενναιόδωροι δωρητές, οι εφοπλιστές είχαν μεγάλη επιρροή στο δημοτικό συμβούλιο, συνέχισε ο Θεόδωρος. Κανένας δεν πήγαινε κόντρα στη θέλησή τους. Αφού χτίστηκε το ξενοδοχείο Χανδρής, οι τοπικοί άρχοντες ψήφισαν έναν κανονισμό, βάσει του οποίου δεν επιτρεπόταν να χτιστεί κανένα ψηλότερο ξενοδοχείο σε όλο το νησί. Συγχρόνως, καθυστερούσαν επί δεκαετίες την επέκταση του αεροδρομίου της Χίου, ο διάδρομος του οποίου ήταν υπερβολικά μικρός για τα σύγχρονα αεροπλάνα. Έτσι, τα αεροσκάφη των μεγάλων ταξιδιωτικών εταιρειών, όπως η TUI και η Neckermann, δεν μπορούσαν να προσγειωθούν και μετέφεραν τους τουρίστες τους σε άλλα νησιά. Επίσης, οι εφοπλιστές έφερναν προσκόμματα στην κατασκευή μιας προβλήτας για κρουαζιερόπλοια.

«Μας απομένουν μονάχα οι λιγοστοί τουρίστες που ταξιδεύουν μόνοι τους και έρχονται με το πλοίο ή με μικρά αεροπλάνα», συνέχισε ο Θεόδωρος αναστενάζοντας. «Και φυσικά οι Τούρκοι τουρίστες, που έρχονται με το καραβάκι από τη Σμύρνη. Τώρα πια, αυτοί είναι οι βασικότεροι πελάτες μας. Αλλά οι περισσότεροι μένουν μόνο μια δυο μέρες».

Στα λόγια του κρυβόταν η θλίψη για το ανεκπλήρωτο όνειρο μιας ζωής με καλύτερες προοπτικές, αλλά μπορεί να ήταν και ιδέα μου. Στο κάτω κάτω, πάντα βλέπουμε τον κόσμο μέσα από τα γυαλιά που φοράμε εμείς εκείνη τη στιγμή. Ο ξενοδόχος μού έδωσε το κλειδί του δωματίου και βγήκε στον διάδρομο. Εγώ έμεινα στο κατώφλι και τον ρώτησα: «Είμαι ο μοναδικός πελάτης του ξενοδοχείου;»

«Όχι, υπάρχει κι άλλος ένας», είπε ο Θεόδωρος, και φάνηκε να θέλει να προσθέσει κάτι, μα τελικά άλλαξε γνώμη. «Κάποια στιγμή θα τον γνωρίσετε σίγουρα».

Κατά βάθος ένιωθα ανακούφιση που άκουγα πως η Χίος δεν είχε τον μαζικό τουρισμό της Μυκόνου ή της Σαντορίνης. Έτσι, το νησί υποσχόταν μια πιο αυθεντική ταξιδιωτική εμπειρία, την οποία ανέμενα με περιέργεια και προσμονή. Ύστερα από ένα γρήγορο ντους, βγή-

κα κατευθείαν έξω – γιατί, όπως και να το κάνουμε, υπάρχει ωραιότερο πράγμα στη ζωή από την εξερεύνηση ενός άγνωστου τόπου;

Από το λιμάνι έστριψα στα σοκάκια του κέντρου της πόλης, όπου τα περισσότερα κτίρια ήταν επίσης από μπετόν, καθώς η μεσαιωνική αρχιτεκτονική είχε πέσει θύμα ενός μεγάλου σεισμού το 1881. Η συνοικία του παζαριού, ωστόσο, δεν έμοιαζε να έχει αλλάξει καθόλου από τον καιρό των Οθωμανών: μικρά μαγαζάκια, κολλητά το ένα στο άλλο, και συνωστισμένοι δρόμοι. Υπήρχαν μαγαζιά με είδη σπιτιού, μπαχαρικά, κρεοπωλεία, τυροπωλεία. Στο κέντρο έστεκε το παλιό τζαμί του 19ου αιώνα, τον μιναρέ του οποίου είχα δει από το καράβι. Ήταν όμορφα αναστηλωμένο και είχε μετατραπεί σε μουσείο – βέβαια, ήταν μουσείο βυζαντινής τέχνης, πράγμα που δεν ταίριαζε και τόσο με τον χαρακτήρα του κτιρίου.

Σε έναν τοίχο κάποιος είχε ζωγραφίσει μερικά γκράφιτι, που προφανώς αναφέρονταν στην προσφυγική κρίση. Δίπλα στη φράση «*Real eyes realise real lies*», * ήταν γραμμένο το σύμβολο των Antifa. Αυτό που είχε πει ο Θεόδωρος ήταν αλήθεια: Στη Χίο δεν υπήρχαν τα συνηθισμένα τουριστικά μαγαζάκια με τις πινακίδες Happy Hour, ούτε μαγαζιά με μπιχλιμιπίδια και σουβενίρ. Μόνο μερικές πινακίδες με την επιγραφή «*Hosgeldiniz*» καλωσόριζαν τους Τούρκους εκδρομείς στη γλώσσα τους. Ήταν μια αλλόκοτη παράλληλη πραγματικότητα, δεδομένων των πολιτικών εντάσεων μεταξύ Άγκυρας και Αθήνας, οι οποίες κάθε τόσο οδηγούσαν σε διπλωματικά επεισόδια, ή ακόμα και σε εικονικές αερομαχίες ανάμεσα σε τουρκικά και ελληνικά πολεμικά αεροπλάνα πάνω από τα νησιά του Αιγαίου.

Σε μια καταπράσινη πλατεία έστεκε ένα μνημείο προς τιμήν κάποιου Ιάσονα Καλαμπόκα, ενός αγωνιστή της αντίστασης, που εκτελέστηκε από τη Βέρμαχτ λίγο πριν από την αποχώρησή της το 1944. Ο ανδριάντας έστεκε σε ένα ψηλό μαρμάρινο βάθρο, όπου ήταν χαραγμένο το όνομα του ήρωα. Όταν έκανα τον γύρο του βάθρου, ανακάλυψα κάτι παράξενο: στην πίσω πλευρά του έγραφε το όνομα ενός Γερμανού αξιωματικού, κάποιου Χέρμαν Βεστχάουζερ, ο οποίος επίσης είχε πέσει στη Χίο το 1944. Αποπάνω διακρινόταν ακόμα ο σταυρός της Βέρμαχτ και στο κέντρο του ένας αγκυλωτός σταυρός, πρόχειρα σοβατισμένος. Κάτω από τη χρονολογία γέννησης και θανάτου του –είχε πε-

* «Τα αληθινά μάτια αντιλαμβάνονται τα αληθινά ψέματα». Αγγλικά στο κείμενο. (Σ.τ.Μ.)

θάνει σε ηλικία 32 ετών– διακρινόταν καθαρά η φράση: «Για τον Φύρερ και τη Μεγάλη Γερμανία». Προφανώς, μετά τον πόλεμο είχαν χρησιμοποιήσει το μνημείο ενός Γερμανού που βρήκαν πρόχειρο για να τιμήσουν τον Έλληνα αντάρτη.

Απόρησα, μα πώς ήταν δυνατόν; Εντάξει, σίγουρα το μάρμαρο δε θα ήταν φτηνό, αλλά στη Γαλλία ή την Ιταλία θα ήταν ανήκουστο να μοιράζεται ένας αντιστασιακός το ίδιο μνημείο με έναν στρατιώτη της Βέρμαχτ. Μέχρι και στη Γερμανία αυτή η διπλή χρήση θα φάνταζε από ασεβής έως εξοργιστική. Στην Ελλάδα, πάλι, δε φαινόταν να είχαν τέτοιους ενδοιασμούς. Μπορεί να είχε να κάνει με το γεγονός ότι οι, αριστεροί ως επί το πλείστον, αντάρτες και οι δεξιοί, στις τάξεις των οποίων υπήρχαν και αρκετοί δωσίλογοι, επιδόθηκαν μετά το τέλος της Κατοχής σε έναν φριχτό εμφύλιο πόλεμο, στον οποίο τελικά αναδείχθηκαν νικητές οι αντικομμουνιστές με τη στήριξη των ΗΠΑ. Αντί να συμφιλιωθούν με τους αριστερούς αντιπάλους τους, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου –και κυρίως στα χρόνια της Δικτατορίας των Συνταγματαρχών (1967-1974)– οι δεξιοί πήραν αιματηρή εκδίκηση ακόμα και απέναντι στους απογόνους των ανταρτών. Από τότε είχαν περάσει δεκαετίες, όμως η ελληνική κοινωνία παρέμενε βαθιά διχασμένη και ο Εμφύλιος εξακολούθωσε να αποτελεί επώδυνο ταμπού ακόμα και μέσα στις οικογένειες – με αποτέλεσμα να είναι σπάνιες οι τελετές στη μνήμη των αγωνιστών της αντίστασης ενάντια στους Γερμανούς, ένα φαινόμενο που δε συναντούσε κανείς πουθενά αλλού στην Ευρώπη.

Μπορεί, βέβαια, σ' εκείνο το ερμαφρόδιτο μνημείο να κρυβόταν και η βαθύτερη αλήθεια ότι, στους πολέμους, θύτες και θύματα δεν απέχουν και τόσο μεταξύ τους. Μήπως αυτό ήταν ένα πρώτο μάθημα περί ιστορίας και μνήμης στον μετα-οθωμανικό πολιτισμικό χώρο; Τότε, στην ίδια διδαχή ανήκε ασφαλώς και η επίγνωση πως, απ' όπου κι αν κοιτάζεις το μνημείο, μπορούσες να δεις το όνομα μόνο του ενός ή του άλλου νεκρού – αλλά ποτέ και τα δύο συγχρόνως. Η μόνη δυνατή οπτική ήταν μονόπλευρη, με την πιο κυριολεκτική έννοια της λέξης. Αν δεν ήσουν διατεθειμένος να αλλάξεις θέση και άρα οπτική γωνία, τότε θρηνούσες μόνο τον δικό σου πεσόντα, παραβλέποντας το θύμα που ανήκε στην αντίπαλη πλευρά και μετατρέποντάς το στον μοναδικό θύτη, που έφερε ακέραια την ευθύνη για όσα συνέβησαν.

Το ίδιο ίσχυε ασφαλώς, όπως υποπτευόμουν ήδη, για τη διαρκή διένεξη μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων. Έτσι, όσο ακόμα στεκόμουν μπροστά σ' αυτό το ιδιόμορφο μνημείο, πήρα μια απόφαση για το ταξίδι μου:

να ταξιδέψω όσες φορές χρειαζόταν από την Ελλάδα στην Τουρκία και αντιστρόφως – διασχίζοντας διάφορα νοητά σύνορα: μεταξύ Ευρώπης και Ασίας, μεταξύ χριστιανικής και μουσουλμανικής πολιτισμικής σφαίρας, μεταξύ δημοκρατίας και απολυταρχίας, αν και αυτοί οι όροι περιγράφουν σε πολύ αδρές γραμμές την πραγματικότητα. Ήθελα να εναλλάσσω τη θέση και την οπτική γωνία μου, ώστε να βρω ίσως κάτι αληθινό στη σύνθεσή τους.

Έφυγα από το μνημείο και συνέχισα τον δρόμο μου, ώσπου έφτασα στα ψηλά τείχη που περιβάλλουν το Κάστρο, όπου παλαιότερα είχαν τη βάση τους τα βυζαντινά, έπειτα τα γενοατικά και αργότερα τα οθωμανικά στρατεύματα. Μια πέτρινη γέφυρα οδηγούσε σε μια πύλη που ανάγεται στον καιρό της Γενοατοκρατίας και ονομάζεται μέχρι σήμερα Πόρτα Ματζόρε. Μια λατινική εγχάρακτη επιγραφή πάνω από το υπέρθυρο είχε αποξεσθεί, πιθανότατα στους οθωμανικούς χρόνους, σε βαθμό να μην μπορεί να διαβαστεί πια. Μπήκα στη μακρόστενη, σκοτεινή είσοδο του Κάστρου και πέρασα στη μεσαιωνική καρδιά της πόλης, όπου επικρατούσε ξαφνικά μοναδική ησυχία. Στα δαιδαλώδη καλντερίμια κυκλοφορούσαν μόνο μερικοί διαβάτες με μάλλον φτωχική όψη. Η ατμόσφαιρα του Κάστρου σχεδόν θύμιζε χωριό. Υπήρχε κι εκεί ένα παλιό τζαμί, καθώς και ένα πάλαι ποτέ μουσουλμανικό ιεροδιδασκαλείο, που όμως ήταν κλειστά και έμοιαζαν ερειπωμένα. Οι οθωμανικές-αραβικές επιγραφές πάνω από την είσοδό τους διακρίνονταν ακόμα εν μέρει, όμως κι αυτές είχαν υποστεί γενναία απόξεση. Πίσω από έναν φράχτη υπήρχε ένα μικρό τουρκικό νεκροταφείο, όπου τα μνήματα ήταν διακοσμημένα με πέτρινα τουρμπάνια, κατά το οθωμανικό έθιμο. Ήταν εντυπωσιακά καλοσυντηρημένα.

Στο βάθος του Κάστρου συνάντησα ένα πρώην χαμάμ· ο θόλος του είχε τρύπες καλυμμένες με χρωματιστό γυαλί, που άφηναν το φως να περνά στο εσωτερικό του κτιρίου, όπως ακριβώς και στα τούρκικα λουτρά της Δαμασκού και της Βουδαπέστης. Η εικόνα ξύπνησε μέσα μου αναμνήσεις από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, όταν είχα ζήσει λίγους μήνες στην πρωτεύουσα της Ουγγαρίας. Τουλάχιστον μία φορά την εβδομάδα πήγαινα τότε στο λουτρό Ρούντας, που το είχαν χτίσει οι Οθωμανοί κατακτητές τον 16ο αιώνα στους πρόποδες του λόφου Γκέλερτ, πάνω στις όχθες του Δούναβη. Όταν έμπαινα στο λουτρό με το καυτό, ιαματικό νερό, περιβαλλόμουν από τις σιγανές κουβέντες ηλικιωμένων ανδρών, άλλων καλοστεκούμενων και άλλων μαραζωμένων, αλλά και από τις πολύχρωμες ηλιαχτίδες που έμπαιναν από τη θολωτή

οροφή και διαπερνούσαν την αχλή των υδρατμών. Ανάλογα με τη γωνία εισόδου τους, άλλοτε επικρατούσαν τα πράσινα και γαλάζια χρώματα, άλλοτε το σκούρο κόκκινο. Όταν έπαιρνε να σκοτεινιάζει έξω κι εγώ καθόμουν ακόμα μέσα στο χαμάμ, διέκρινα ότι τα γυαλάκια είχαν οδοντωτές άκρες, σαν αστέρια σε ένα στερέωμα, κάτω από το οποίο απολάμβανα τη ραστώνη, ανέμελος και ελεύθερος από τις έγνοιες του κόσμου. Ίσως αυτά τα χρωματιστά γυαλιά του τούρκικου χαμάμ να ήταν –πιο πολύ κι από τα μεγάλα, ιερά μνημεία– η πραγματική καλλιτεχνική κληρονομιά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Νωρίς το βραδάκι, αφού είχα εξερευνήσει ενδελεχώς την πόλη, επέστρεψα κατάκοπος στο ξενοδοχείο Κύμα. Ο Θεόδωρος στεκόταν στη ρεσεψιόν και φαινόταν να με περιμένει. Ήθελε, λέει, να μου συστήσει τον άλλο ένοικο του ξενοδοχείου, κι έτσι με οδήγησε στη βεράντα. Σε μια ψάθινη πολυθρόνα ανάμεσα στις κολόνες καθόταν, με την πλάτη γυρισμένη προς το μέρος μας, ένας ασπρομάλλης κύριος, που κάπνιζε πούρο και ατένιζε τη θάλασσα. Ο Θεόδωρος ξερόβηξε και με σύστησε· ο κύριος σηκώθηκε από τη θέση του.

«Λορέντζο ντι Αρτζέντι, *enchanté de vous rencontrer*»,* μου είπε σε άπταιστα γαλλικά. «Ο Θεόδωρος μου μίλησε για εσάς».

«Ο μαρκήσιος Ντι Αρτζέντι είναι γόνος μίας από τις παλαιότερες οικογένειες της Χίου», συνέχισε ο Θεόδωρος τις συστάσεις. «Στους Αργέντηδες, όπως τους λέμε εδώ, χρωστάμε το νοσοκομείο και, φυσικά, τη βιβλιοθήκη μας».

Μ' έναν ελαφρύ αναστεναγμό, ο σινιόρ Αρτζέντι έκανε μια επιτιμητική χειρονομία: «Όλα αυτά έγιναν πολύ παλιά, ήταν μια άσκοπη σπατάλη. Σήμερα είμαι Ιταλός υπήκοος και πρόξενος της Ιταλικής Δημοκρατίας».

«Εδώ στη Χίο;» τον ρώτησα έκπληκτος.

«Όχι», μου απάντησε γελώντας, δείχνοντας τα τουρκικά παράλια απέναντί μας. «Εκεί απέναντι, στο Τσεσμέ».

«Αυτός είναι ο προορισμός μου», του είπα, και στη συνέχεια του μίλησα για το ταξίδι που σκόπευα να κάνω στη Σμύρνη. Ο Αρτζέντι με άκουσε προσεκτικά και μου σύστησε να πάρω τουρκικό καραβάκι· με απέτρεψε να επιλέξω κάποιο με ελληνική σημαία, καθώς ήταν όλα τους σαπιοκάραβα. Για να το έλεγε ο πρόξενος, κάτι θα ήξερε, διότι προφανώς πηγαينوερχόταν συχνά μεταξύ Σμύρνης και Χίου. Το πρόσω-

* «Χαίρω πολύ για τη γνωριμία». Γαλλικά στο κείμενο. (Σ.τ.Μ.)

πο και το σκαρί του Ιταλού μου θύμιζαν τον Γάλλο ηθοποιό Λουί ντε Φινές. Το ίδιο και ο τρόπος έκφρασής του, αλλά και οι ζωηρές χειρονομίες με τις οποίες συνόδευε τον λόγο του, όπου ενάλλασσε με άνεση διάφορες ευρωπαϊκές γλώσσες.

«Δύσκολος λαός οι Έλληνες», αποφάνθηκε ξαφνικά ο Αρτζέντι, χαμηλώνοντας τη φωνή του. «Και ακόμα πιο δύσκολοι οι Χιώτες, αυτοί οι ξεροκέφαλοι, παραδόπιστοι νησιώτες». Τώρα μιλούσε με τη φωνή του κατακτητή, τη φωνή των Γενουατών προγόνων του, που είχαν έρθει στο νησί τον 14ο αιώνα. Οι Αρτζέντι ήταν από τις αριστοκρατικές οικογένειες που είχαν στα χέρια τους τον έλεγχο της Χίου επί δύο αιώνες, μέσω της εμπορικής εταιρείας Μαόνα. Είχαν ένα μεγάλο στο Κάστρο και ένα αρχοντικό μέσα σε μεγάλο κτήμα στον Κάμπο, την εύφορη πεδιάδα με τα οπωροφόρα στα νοτιοανατολικά του νησιού.

«Το Αργέντικο», είπε ο Θεόδωρος, καθώς μας έδινε από ένα ούισκι.

«Χτίστηκε τον 16ο αιώνα», εξήγησε ο Αρτζέντι. «Από τους καλύτερους αρχιτέκτονες και μάστορες από τη Γένοβα, στο λιγυριανό στίλ της πατρίδας μας, φυσικά. Έτσι είναι και σήμερα, διότι μετά τον μεγάλο σεισμό του 1881 το αναστηλώσαμε και έγινε ακριβώς όπως πριν. Είναι ένα αριστούργημα, υπέροχα διατηρημένο. Θα μπορούσα να το είχα πουλήσει για πολύ περισσότερα χρήματα».

«Πάλι καλά να λες, Λορέντζο, που ξεφορτώθηκες το Αργέντικο», παρενέβη ο Θεόδωρος, που προφανώς γι' αυτόν το λόγο είχε αποκτήσει έναν σταθερό πελάτη στο ξενοδοχείο. Το αρχοντικό είχε περάσει στα χέρια του Λορέντζο όταν ήταν νέος, τη δεκαετία του 1970, και ήταν το μοναδικό κτήμα στη Χίο που είχε παραμείνει αιώνες ολόκληρους στην ιδιοκτησία της ίδιας οικογένειας. Η φιλοδοξία του ήταν να το μετατρέψει σε πολυτελές ξενοδοχείο με αλλοδαπή πελατεία· στο κάτω κάτω, είχε τις σωστές διασυνδέσεις στην ευρωπαϊκή υψηλή κοινωνία. Ήδη από τον 19ο αιώνα, οι Αρτζέντι είχαν μετακομίσει από τη Χίο, αρχικά στην Τεργέστη και μετά στη Μασσαλία, όπου γεννήθηκε ο πατέρας του. Η μητέρα του, το γένος Σκυλίτση, κρατούσε επίσης από παλαιό αριστοκρατικό τζάκι· μια θεία του, μάλιστα, ήταν η δεύτερη σύζυγος του Ελευθερίου Βενιζέλου.* Ο ίδιος ο Αρτζέντι γεννήθηκε στο Λονδίνο κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, τον καιρό που ο πατέρας του θήτευε εκεί ως Έλληνας διπλωμάτης. Νονός του μικρού

* Πρόκειται για την Έλενα Σκυλίτση-Στεφάνοβικ, που καταγόταν από την οικογένεια Schilizzi. (Σ.τ.Μ.)

Λορέντζο δεν ήταν άλλος από τον βασιλιά της Ελλάδας, που ζούσε τότε εξόριστος στην Αγγλία. Μετά τον πόλεμο, ο Λορέντζο μεγάλωσε στο Λονδίνο, στη Ρώμη και σε ένα ελβετικό οικοτροφείο.

«Έπρεπε να είχα μείνει στην Ιταλία», είπε ο Αρτζέντι με βλέμμα ανθρώπου που μεμψιμοιρούσε για μια απόφαση ζωής, χωρίς την οποία ίσως είχαν εξελιχθεί όλα αλλιώς. Ο πατέρας του τον είχε πιέσει να συνεχίσει την οικογενειακή παράδοση στη Χίο και να αναλάβει το Αρτζέντικο. «Και να φανταστείς πως εδώ ερχόμασταν μόνο διακοπές». Ο νεαρός Λορέντζο ενέδωσε, κι έτσι μετέτρεψε το κτήμα σε ξενοδοχείο. Τα πρώτα χρόνια πήγαινε πολύ καλά, μέχρι και ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ Τζίμι Κάρτερ διανυκτέρευσε μερικά βράδια εκεί, αλλά στη συνέχεια ο Αρτζέντι αδυνατούσε να αντεπεξέλθει στα έξοδα.

«Λογικό ήταν, αφού έφερνες τα πάντα από την Ιταλία», παρενέβη ο Θεόδωρος με μια ελαφριά επίπληξη. «Τα σεντόνια, τα σαπούνια, όλα τα υλικά για το πρωινό, μέχρι και τα απορρυπαντικά».

«Μα φυσικά!» αναφώνησε ο Αρτζέντι. «Αφού ήθελα να είναι πρώτης ποιότητας, τέτοιο εμπόρευμα δεν το βρίσκεις στην Ελλάδα, κι αν το βρεις, κοστίζει μια περιουσία. Φτάνει που αναγκάστηκα να προσλάβω Χιώτες εργάτες. Μα τι αγιογδύτες!»

Και κάπως έτσι πέρασαν τα χρόνια, με μια ζωή στον λάθος τόπο –ή με τη λάθος στάση ζωής–, με μόνη παρηγοριά τα ταξίδια στην Ιταλία και τη δυτική Ευρώπη. Όσπου τελικά, λίγα χρόνια πριν, ο Αρτζέντι αποφάσισε να πουλήσει το ξενοδοχείο. Ο αγοραστής ήταν, φυσικά, ένας Χιώτης εφοπλιστής, που του το είχε πάρει κοψοχρονιά. Με τα χρήματα από την πώληση, ο Αρτζέντι γύρισε την πλάτη του στη Χίο, μετακόμισε στην Τουρκία, και μπήκε στην ιταλική προξενική υπηρεσία, για να έχει να ασχολείται με κάτι στα γεράματά του. Δεν είχε βρει ποτέ τη σύντροφο της ζωής του, είχε μείνει εργένης και άτεκνος. Έτσι, αφού δεν είχε απογόνους και κοντοζύγωνε τα 80, ήταν ο τελευταίος μαρκήσιος Ντι Αρτζέντι, μοναδικός γόνος του αριστοκρατικού οίκου του, που θα πέθαινε μαζί του.

«Αύριο το πρωί πρέπει να επιστρέψω στην Τουρκία», είπε.

Παρά την απέχθειά του για τους κατοίκους της Χίου, με συμβούλευσε να μη βιαστώ να φύγω, αλλά να περάσω λίγες μέρες ακόμα στο νησί. «Η Χίος θα σας βοηθήσει να κατανοήσετε την παλιά Σμύρνη, οι δύο τόποι συνδέονταν στενά. Πηγαίνετε στη βιβλιοθήκη της πόλης, εκεί θα βρείτε αρκετές πληροφορίες. Να διαβάσετε τα βιβλία του πατέρα μου. Μπορεί να ήταν δύσκολος άνθρωπος, αλλά ήταν εξαιρετικός συγγραφέας».

Με αφορμή τη συμπλήρωση των 100 χρόνων από την Καταστροφή της Σμύρνης, όταν η ανθηρή μητρόπολη, το σημερινό Ισμίρ, διαλύθηκε ολοσχερώς και δεκάδες χιλιάδες άνθρωποι έχασαν τη ζωή τους, αλλά και τα 200 χρόνια από τη Σφαγή της Χίου, ο διακεκριμένος συγγραφέας και δημοσιογράφος Lutz C. Kleveman κάνει ένα οδοιπορικό, επί έναν ολόκληρο χρόνο, στα ελληνικά νησιά και στη Σμύρνη, που καταλήγει να μετατραπεί σ' ένα ταξίδι στον χρόνο.

Μεταφερόμαστε στη Χίο στο τέλος του 18ου αιώνα και παρακολουθούμε τα γεγονότα που οδήγησαν στον εξανδραποδισμό του πληθυσμού της, καθώς και στο προσφυγικό κύμα προς τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου. Στη συνέχεια περνάμε απέναντι στα παράλια της Μικράς Ασίας και στην κοσμοπολίτικη Σμύρνη, τότε που ζούσαν ειρηνικά εκεί Έλληνες, Τούρκοι, Εβραίοι, Αρμένιοι, Ευρωπαίοι και Αμερικανοί, και ξαναζωντανεύουν μπρος στα μάτια μας οι εξελίξεις που είχαν ως τελικό αποτέλεσμα την Καταστροφή του 1922.

Το συνταρακτικό αυτό γεγονός και τη λήξη του Ελληνοτουρκικού Πολέμου διαδέχτηκε η ανταλλαγή πληθυσμών, κατά την οποία σχεδόν δύο εκατομμύρια χριστιανοί και μουσουλμάνοι αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις εστίες τους· αυτή η ανταλλαγή αποτέλεσε το πρότυπο για όλες τις εθνοκαθάρσεις του 20ού αιώνα.

Με βάση τις μαρτυρίες των ανθρώπων που συναντά και την επιτόπια έρευνά του, ο συγγραφέας αναζητά το νήμα της Ιστορίας που συνδέει το παρελθόν με το παρόν αλλά και τις μετακινήσεις των πληθυσμών στο Αιγαίο, οι οποίες δείχνουν να μην έχουν τέλος...

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psichogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ. ΣΗΜ.: 26316